

Han såg de stora elefanterna dansa och dansade själv med.

Wendela Hebbes landsflyktige make i 1800-talets politiska värld.

Av Per Eric Mattsson

Som gubben i lådan poppar han upp lite varstans i den politiska 1800-talsvärlden - och överallt på högsta nivå. Det kan vara i London, Paris, New York, Washington eller Kristiania (Oslo) för att nu bara nämna några av de platser där han hade fasta adresser. Han var en slags republikansk monarkist, som ville se en amerikaliknande skandinavisk förening med svenske kungen som överhuvud. Han var bonapartisten som föraktade den degenererade furstepolitik, som Tyskland, Österrike och England hängav sig åt efter Wienkongressen 1815. Han såg Frankrike som frihetens bålverk i Europa. Språkkunnig, belevad och spränglärd rörde han sig världsvant överallt. Bland århundradets stora talarbegåvningar kände han sig hemtam. Det kunde vara hos Adolphe Thiers i Frankrike, hos Lord Palmerston i London, hos Daniel Webster i Washington eller hos Lajos Kossuth, den ungerske frihetshjälten.

I norskan Barbra Rings nyckelroman *Kredsen* från 1921 är han den politiske spionen Archibald Wååk och beskrivs så här: "...vithårig, svartögd, rak som

ett ljus, utseende som en kardinal och ett rykte som fan själv. Han talade nio levande språk, reste alltid, betalade aldrig. Gällde för att vara kungens privata spion."

Barbra Ring bodde i sin barndom i Baerum utanför Kristiania där Clemens, som omgift, tillbringade sina sista decennier. Det var härifrån han på 1860-talet red i väg på sina resor ut i Europa som unionskungen Karl XV:s kunskapare i den skandinaviska frågan, som då var aktuell.

Clemens Hebbe föddes 1804. Anfadern Christian flyttade till Sverige från Tyskland på Karl XII:s tid och grundade det välkända Hebbeska handelshuset. Släkten blev kopiöst rik på 1700-talet och ägde flera slott och herresäten. På 1800-talet gick det utför och flera medlemmar, bland andra Clemens själv och hans far, gick i konkurs.

Det började lovande. Efter examen på juridiska fakulteteten i Uppsala fick Clemens domarförordnande i Värnamo, gifte sig med den begåvade och vackra Wendela Åstrand och köpte för faderns pengar Näsbyholms säteri utanför

Värnamo. Där föddes de tre döttrarna Fanny, Thecla och Signe. Snart gav han upp domarkarriären och började affärsverksamhet med gården som bas. Efter en lönsam början kom motgångarna. Misslyckade optionsaffärer i oxar bäddade för konkursen, som anhängiggjordes i domsagan där han själv varit anställd. Det var naturligtvis en stor skandal när Clemens några veckor före konkursen på våren 1839 tog sin häst ur stallet och försvann utomlands. Officiellt kom han aldrig tillbaka till Sverige under sitt långa liv men det finns bevis för att han då och då dök upp i Stockholm bland annat för att träffa Karl XV på Ulriksdal. Döttrarna brevväxlade han med när de vuxit till sig och han träffade dem ibland. Hos dottern Fanny i Köpenhamn bodde han när han behövde träffa Fredrik VII eller kanske snarare kungens morganatiska gemål läns-grevinnan Danner eller när han som krigskorrespondent rapporterade från kriget mellan Danmark och Preussen. Dottern Signe bodde hos honom när hon sjöng på operan i Kristiania. Wendela träffade han nog aldrig igen men brevväxlade med henne, stundom ganska

intensivt. När han var rik och mäktig i USA skickade han frikostiga remissor till Wendela och barnen. Officiell skilsmässa blev det först 1864. Strax därefter gifte han om sig med en 29 år yngre norska och bosatte sig på hustruns familjegård utanför Kristiania. Han dog 1893. Utblottad, men med gedigna kunskaper i språk och historia, kom Clemens på sommaren 1839 till London där han började sälja tidningar. Dryga året senare väckte han uppmärksamhet när han i några insändare i *The Sun* tog parti för Frankrike i den österländska frågan där dåtidens imperier, precis som i dag, kolliderade. Insändarna väckte uppmärksamhet i Frankrikes högsta kretsar. Clemens kallades först till franske ambassadören Guizot i London och sedan till självaste konseljpresidenten i Paris Adolphe Thiers där han fick lägga ut texten.

Dispyten gällde inte oljan, som dagens kriser, utan karavanvägarna till österns länder. Den amerikanska historikern Barbara Tuchman har i boken *Bibeln & svärdet* (Atlantis 1992) skrivit ett spännande kapitel om konflikten, som var nära att orsaka stormaktskrig. Muhammed Ali, österns Napoleon, var på väg att skaka av sig sultanens ok och göra sig till herre över en ny muslimsk stat omfattande Egypten, Syrien och Arabien. Bonapartisterna i Frankrike stödde revolutionären Ali. Ryssland såg en chans att få inflytande i området genom att stödja Turkiet. Engelsmännen tyckte att en svag och åldrande men formbar turkisk sul-

tan var en bättre väktare över det livsviktiga området än "en aktiv arabisk härskare" som lord Palmerston uttryckte det. Detta, menade Hebbe, var ett fatalt misstag av den annars så skicklige Palmerston, och endast ett sätt att spela despotierna i Wien, S:t Petersburg och Berlin i händerna. England borde inse att vänskap med Frankrike var enda sättet att gagna friheten i Europa.

Carl Jonas Love Almqvist som turistade i Paris på hösten 1840, har i romanen *Gabriel Mimanso* givit en härlig stämningsbild från de dagar då den politiska trätan kulminerade. Huvudpersonen i boken möter av en händelse borgarkungen Ludvig Philip i Versailles trädgård ivrigt diskuterande med sin konseljpresident Adolphe Thiers. Krig eller inte krig var frågan. Till Thiers besvikelse gav sig kungen och gick med på att offra Muhammed och återlämna Syrien och Arabien till sultanen i Konstantinopel. En rasande Thiers avgick och Guizot tillträdde.

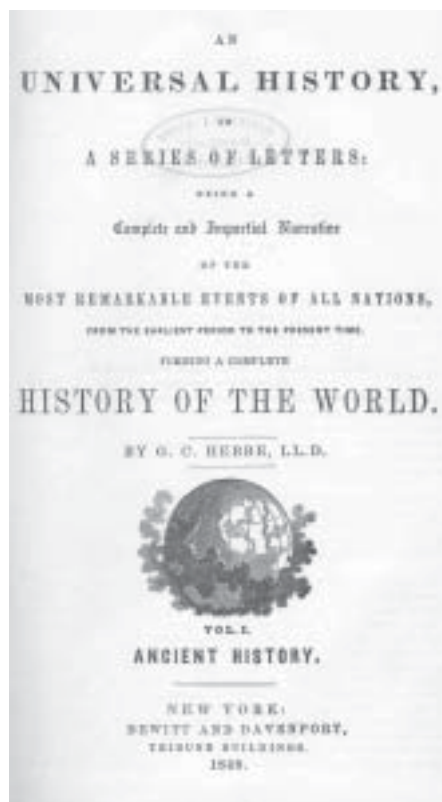
Det har påståtts att Clemens själv, som reporter för *Times* i London, träffade Muhammed Ali i hans krigstålt i Persien, ja rentav följde honom under hela fälttåget. Detta har dock inte gått att belägga. Han finns inte i *Times* arkiv. Bland hans efterlämnade papper finns dock en osignerad artikel, som berättar om hur en Timesreporter arbetar och hur artiklarna når målet i London.

USA:s sändebud i Paris vid den här tiden hette Lewis Cass. Han var en ärrad och ärad kämpe

från indiankrigens tid i Michigan. Cass och Hebbe var lite samma andas barn och blev snabbt goda vänner. Historieintresset hade de gemensamt. Cass hade själv nyligen gett ut en bok om Frankrikes historia och Clemens hade manus i stort sett klart till en bok med den lockande titeln *Conspiracy against the general freedom of the people* (1843).

Cass lockade över Clemens till USA där han utlovades en lysande karriär. Han kom dit på sommaren 1843 med tomma händer och började med att starta en översättarfirma. Under de närmaste åren översatte han en mängd böcker från olika språk, från svenska språket böcker av Love Almqvist, Emilie Flygare-Carlén och Fredrika Bremer. Troligen var det hustru Wendela, nu framgångsrik "kulturredaktör" i Aftonbladet som skickade honom böckerna. Han blev medarbetare i tidskriften *The new world* där han skrev om europeisk politik och långa essäer om bland andra Fredrika Bremer och Carl XIV Johan.

Under revolutionsåret 1848 och åren före och därefter är Clemens några gånger i Europa som korrespondent för *The True Sun* en av de större dagstidningarna i New York. I USA påbörjade han också ett historiskt författarskap. I småhäften gav han ut *An Universal History in a Series of Letters*. År 1848 samlade han den dittillsvarande utgivningen, som då endast nått fram till trojanska kriget, ca 2500 före Kristus, i två tjocka band *Hebbe's Universal History* på ca 600 sidor vardera. Ända till sitt livs slut 45 år se-

nare försökte han ge ut fortsättningen men lyckades inte hitta någon förläggare.

Hebbes världshistoria är ett utomordentligt detaljerat och mångordigt, men i vissa stycken mycket personligt, verk, som vittnar om besök på de klassiska platserna och djup beläsenhet. I förordet betygar han sin tacksamhet mot sin far och sina lärare i Uppsala, som väckte hans intresse för historiska ting. "Tiden är dyrbar" skriver han i introduktionen, "och vi kommer att bittert ångra om vi tillbringar våra ungdomsdagar utan att berika sinnet med de kunskaper om Gud och människan, som finns samlade i historiens knä". Sättet att ge ut verket i billiga småhäften, borde speciellt locka ungdomar till läsning, menade han. Det har inte gått att få fram säkra uppgifter om hur verket togs emot av publiken, men bland hans efterlämnade papper finns uppmuntrande tackbrev,

land andra från presidenten illmore, och ett par dningsomnämmanden.

mars 1850 fick Hebbe sitt amerikanska medborgarskap och strax därefter fick han äran att guida Fredrika Bremer i Washington. Efter ett år i USA hade den berömda svenskan kommit till huvudstaden där hon stannade fyra intensiva veckor för att lära sig amerikansk politik inifrån. Clemens gick sola sig i hennes strömmelses glans och hon fick en synnerligen sakkunnig och levnad eskort till mottagningar och studiebesök och till debatterna i senaten. Det var just då som slavfrågan debatterades som intensivast och den ödesdigra "compromise bill" utförades.

I USA blev Clemens snabbt talesman för de europeiska nationella befrielseörelserna framför allt den polska och ungerska. Den ungerske frihetshjälten Lajos Kossuth blev hans vän troligen redan 1848 i Europa. Kossuths namn var på alla läppar och hans bild fanns i miljoner hem i slutet av 1840-talet efter sitt berömda tal om "dödsvindarna från Wiens benhus" och sin korta tid som det fria Ungerns härskare. Efter flykten från Ungern kom han till England och USA. Clemens med alla sina kontakter var med och organiserade hans ankomst till New York i december 1851. Till Washington anlände Kossuth med ett 20-tal av sina officerare iklädda honveduniform och sablar. Detta blev för mycket till och med för amerikanerna och trots lysande tal i

senaten lyckades han inte förmå USA att angripa militärt till Ungerns förmån och hans stjärna dalade snabbt.

Kossuth bosatte sig så småningom i Turin och Clemens Hebbe, som hade italienskt påbrå - hans mamma var halvitalienska - besökte honom där och fick många vänner i den italienske frihetshjälten Garibaldiets kretsar. Nog kan man tänka sig ett visst inflytande från Clemens när Karl XV:s Sverige tidigare än de flesta erkände det fria Italien.

År 1852 deltog Hebbe i presidentvalkampanjen för demokraten general Franklin Pierce, som gjort sig ett namn i Mexikanska kriget. Genom sina tidningsskrivierier var Clemens känd och inflytelserik. Han for runt i arton stater och säger själv att han gjorde speciell lycka bland de irländska immigranterna, som var tämligen oroliga i politiska ting. Då gällde det att ta replikerna från läktarna i flykten och ögonblickligen slunga dem tillbaka, helst laddade med ett skämt. Sista dagen före valet, brukade han själv berätta, höll han tal fem timmar i sträck, två och en halv på engelska, två och en halv på tyska, men efter det "fick dom bära mig från talarstolen, ett blodkärl hade sprungit".

Pierce vann valet och blev president. Som sådan blev han inte speciellt framgångsrik och satt bara en period. Han ägnade sig i huvudsak åt att försöka upprätthålla "compromise bill" som emellertid mer och mer visade sig bli den "München-överenskommelse" som så småningom

utlöste inbördeskriget. Pierce har gått till historien som den förste som talade fritt ur hjärtat vid inaugurationen i Vita Husets trädgård. Han var en gudabenaad talare, helt i Clemens anda. Som belöning för sitt val-engagemang hade Clemens räknat med att bli utnämnd till ambassadör i något för Amerika betydelsefullt europeiskt land. Wien hägrade. Han skriver själv att han blev utmanövrerad av en ovänligt stämd utrikesminister och fick nöja sig med att bli amerikansk konsul i Rhenprovinsernas Aachen. Han packade sina koffertar och for. En ödets ironi är att han passerade Philadelphia samma vecka i juni 1854 som en annan landsflyktig svensk - hustru Wendelas gode vän och kollega Carl Jonas Love Almqvist - gifte sig i S:t James's Episcopal Church med sin pensionatsvärdinna Emma Nugent.

Väl framme i Aachen låg ett brev från USA:s utrikesminister och väntade. Clemens Hebbe förbjöds att tillträda sin befattning innan han återvänt och redogjort för vissa trassliga ekonomiska mellanhavanden med en amerikansk dam, som han fått förtroendet att sköta ekonomin för. Under ett par år hade han haft lyckan med sig och gjort en del framgångsrika börsaffärer. Sedan hade lyckan vänt och vid tiden för resan till Aachen var han i stort sett pank. I Liverpool pantsatte han sin klocka och i Paris lyckades han få ett handlån.

Att resa tillbaka till Amerika under dessa omständigheter var otänkbart och han gav upp sin

amerikanska karriär. En tröst i bedrövelsen var att han fick träffa sina båda döttrar Fanny och Thecla (20 resp 18 år) i Berlin:

”Mötet med mina bägge förtjusande döttrar, som jag icke sett sedan de var små barn 15 år tidigare, skänkte mig ett obeskrivligt nöje och förtog mycket av den sorg som gnagde mitt stackars hjärta. Deras reaktion då jag berättade om mina svårigheter, som de icke visste något om, visade att deras själar var lika ädla som deras utseende charmerande.”

Clemens bosatte sig först i Köpenhamn senare i Kristiania. I juli 1856 ägde det 7:e skandinaviska naturforskarmötet rum i Kristiania och Clemens höll föredrag om människorasernas ursprung, ett av hans många favoritteman. Under en lusttur med båt till Hamar blev han bekant med den blivande unionskungen Karl XV. De fann varandra i en positiv syn på skandinavismens framtid. Clemens fick ett apanage av Karl och uppdrag att resa runt i världen för att kunska och plädera för skandinavismen. Det blev många och långa brev hem. Studentskandinavismen under första delen av 1800-talet hade utvecklat sig i en politisk rörelse, som ville förena Danmark, Norge och Sverige under en och samma kungakrona. Sverige och Norge var ju redan förenade i en union. 1859 dog Oskar I och Karl XV tillträdde som unionskung. Nu började en intensiv samvaro mellan de danska och svenska kungahusen med uppenbart

syfte att åstadkomma en slags dynastisk förening. Fredrik VII i Danmark var gravt alkoholiserad och oduglig och Karl XV såg sig som den naturlige efterträdaren.

I Hebbes brev hem till Karl XV kan man läsa om läge och stämningar. Napoleon III tycks vara för en förening men det engelska kabinettet vill upprätthålla nuvarande förhållanden. Kung Vilhelm i Preussen föreslår Karl XV att dela på Danmark. Jylland till Tyskland och resten till Sverige. Men Karl är inte intresserad.

I en uppmärksam och välvilligt rescenserad skrift, tryckt 1860 på svenska och norska och några år senare också på franska, pläderar den norske bonden Lars Heyer för en förening mellan länderna och upprättande av ett helstatsförbund av amerikanskt mönster med huvudstad i Göteborg eller Fredrikshald. Författaren visade sig så småningom vara, ja just Clemens Hebbe.

Från sommaren 1861 börjar viktiga saker inträffa slag i slag. I söder blir Preussen alltmer aggressivt och 1862 blir Bismarck den nye ministerpresidenten. Det s.k. marspatentet, som knöt Danmark och Slesvig närmare varandra, utlöste en våldsam förbittring i Tyskland. I februari 1864 bröt tyska och österrikiska trupper in i Slesvig. Clemens Hebbe fanns naturligtvis på plats i Köpenhamn och på krigsskådeplatserna. I Köpenhamn fanns dottern Fanny, som nu var omgift med Peter Vedel, som var direktör för det danska utrikesministeriet och en mycket viktig person vid den

här tiden. Vedel tvivlade starkt på den politiska skandinavismen och lyssnade säkert på svärfaderns utläggningar med ett skeptiskt leende. Misstron undgick inte Hebbe, som beklagar sig över att ”diplomatin alltjämt går i de gamla hjulspåren av furstetjänst” Hur ömklig är inte denna diplomati av nationell egennytta, förstållning och svekfullhet. Men Peter Vedel ansåg att Karl XV och hans omgivning, till vilken svärfar Clemens räknades, ”inte var av det stoff som politik kan bygga på.”

I långa artiklar i Post- & inrikes tidningar rapporterade Clemens om stämningarna och besvikelsen hos de danska soldaterna, som inte fick någon hjälp utifrån. ”Utgången av ett krig, beror inte på antalet soldater”, skrev Hebbe. ”Jag skall utveckla denna åsikt även om den står i strid mot vad en stor del av pressen och flera statsmän tycker. Det är inte första gången jag förfäktat andra åsikter än en Palmerston, en Guizot, en Daniel Webster och utgången har alltid givit mig rätt.” Det är det rättvisa i saken, folkets engagemang, moralen hos soldaterna och statsledningens skicklighet som är avgörande, argumenterar Hebbe vältaligt. Mot Tyskland står inte bara Skandinavien utan 4 miljoner magyarare, 22 miljoner italienare och Frankrikes alla legioner.

Tjugo tusen danska soldater var var dock chanslösa mot general Moltkes sjuttio tusen. I februari 1865 föll ”Nordens Bålverk” Dannevirke och i april ägde slakten vid Dybböls

skansar rum.

Små stater, skrev Hebbe, betraktas som parias och kommer alltid i kläm när stormakternas intressen står på spel, oavsett vad ingångna traktater säger. I ett öppet brev till Lord Palmerston pläderar han för en ”europeisk kongress” där de små staternas intressen skall komma upp på bordet. En kongress får räcka för ”jag är inte utopist nog att tro på en ´europeisk aeropag´, säger han.

I och med Danmarks förlust dog också skandinavismen som en politisk kraft. Clemens Hebbes liv gick nu in i ett lugnare skede. I november samma år 1865 gifte han om sig efter att året dessförinnan ha fått formell skilsmässa från Wendela. På hustruns föräldrars gård tillbringade han sedan sina resterande 28 år ivrigt sysselsatt med sitt historiska författarskap. Då och då reste han ut i världen för att samla material. Bara några månader före sin död besökte han Stockholm för arbetet med sin världslshistoria.

Åren 1876 och 77 gav han ut två tjocka band i ett stort utplagt verk om Karl XV (*Karl XV. Politiska tilldragelser i Europa från 1814 till 1876*). I dessa två band hann han dock inte fram till kungens eget liv. Men här finns intressanta, om än mångordiga, skildringar av europeisk 1800-talspolitik.

Så sent som i september 1891 gjorde han ett långt inlägg i Aftonbladet med anledning av Cecilia Bååth-Holmbergs nyutkomna bok om Karl XV och hennes där redovisade syn på representationsreformen, som

ju beslutades 1865 under Karls regeringstid. Hebbe hade själv haft flera, ibland animerade, samtal med kungen i denna fråga, berättar han i artikeln. Han tillbakavisar påståendet att kungen skulle varit motståndare till reformen. Till skillnad från Hebbe hade han varit ”högeligen belåten” med reformen. Hebbe själv hade ansett att bönderna, som tilldelats ett eget stånd, hade fått för stor makt. Hebbe tillbakavisar också Bååth-Holmbergs uppfattning att Karl XV:s utrikespolitik skulle varit äventyrlig. Den var i högsta grad ändamålsenlig, menade Hebbe. Lord Palmers-ton hade rätt, avslutar han sin artikel, då han sade ”att konung Karl var den mest långföretseende politiker i hela Europa.” Hebbes uppfattning om Karl XV delas kanske inte av den moderna historieforskningen men det finns mycket i hans skrifter, artiklar och brev som är tänkvärt även med vårt 150-åriga perspektiv på hans ord.

Trots hårda slag var Clemens Hebbe en man som ständigt reste sig på nytt och var oavlåtligt verksam. Ett underligt öde, mer skiftande och oroligt men också mer stimulerande än de flesta. Kanske var han naiv som ett barn sin gnistrande intelligens och all kunskapsrikedom till trots. Eller kanske var det bara turen som fattades för att också han skulle blivit en av dessa stora 1800-talsgestalter, som vi läser om i historieböckerna.

Källor

Materialet till denna artikel har erhållits dels från egna undersökningar i British Library i London och Library of Congress i Washington dels från det gedigna arbete som Brita Hebbe lade ner inför sitt Clemenskapitel i boken *Wendela en modern 1800-talskvinna* (W&W 1974). Hennes pärmar med material finns i Wendela Hebbes Hus. Åtskilligt har skrivits om Clemens Hebbes ingalunda oviktiga roll som en kugge i maskineriet på Karl XV:s tid (t ex hos Grimberg).

Clemens stora koffert med manuskript med mera fördes på 1940-talet från Norge till stadsbiblioteket i Karlstad där stadsbibliotekarien Ragnar Ljung tog sig an materialet. Signe Hebbes elev Gerda Lundequist, som vistats en tid hos Clemens och var förtrogen med materialet, förmedlade kontakten till Ljung. Ljung gjorde också några radioprogram och skrev ett par artiklar om Clemens (bl a SDS 29/3 1950). På 1950-talet lånades en del av materialet ut till forskaren Hans Göran Myrdal för ett forskningsprojekt, som dock förblev oavslutat. Detta material, i huvudsak brev till och från Clemens och hans rapporter till amerikanska tidningar och till Karl XV och Post- och Inrikestidningar, utgör numera en del av Hebbearkivet på KB i Stockholm.

Ett exemplar av Hebbe's Universal History i två band tillhör Fredrika Bremers bibliotek på Årsta slott och har deponerats i Wendela Hebbes Hus. Övriga böcker av Clemens egen hand finns på KB.

Kofferten med Clemens egna utgivna manuskript (bland annat fortsättningen på världshistorien, boken om Karl XV och ett nytt omfattande historiskt verk) brann upp vid en eldsvåda på vinden i Karlstads bibliotek i januari 1962.

